

MÉG ÉS MÉGSEM

„Vigyázz, mert a lélekről így gondolkodni annyit jelent, hogy elfordulsz a reménytől.”

(Nüsszai Szent Gergely)

Bevallom, mély rokonszenv fűz Ezdrás próféta megátalkodottságához és találékonyságához, amivel ki akarta játszani az Úr ítéletét. A rémülettől vakmerővé vált ellenszegüléshez, hogy minden biztató garancia ellenére sem akart meghalni. Ezdrás a legkorlátoltabb próféta; képtelen jó szívvel elfogadni és igazoltnak látni az eszkatologikus kettős határt: saját pusztulását és a végítéletet. Mi több, közvetlenül halála előtti fájdalmas kifakadásából mintha az a meggyőződés tűnne ki, hogy valójában az Úr is rászorul az ő kétségbeesetten perlekedő szavaira.

Ezdrás halálfélelméről beszélek, a menekülés hiábavaló kísérleteiről – az idő súlyáról. Ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy ezzel „félreértem” ezt az i.sz. I. században született, zsidó és keresztény motívumokat ötvöző művet. Félreértem, mert az Ezdrás nevéhez kötött apokrif apokalipszisben* (a jónéhány szövegbeli következetlenség ellenére) egy egységes látásmód és egy jelképes szituáció megjelenítését látom, amely ráadásul mélyen eszkatológia-ellenes – holott ilyesfajta egység feltételezését aligha igazolják a keletkezés körülményei. Ezdrás perlekedése az Úrral és „vitájuk”, amely az ítélet körül forog, történetileg kétség kívül az új vallás ellentmondásos áttörésének dokumentumát jelenti el-

* *Ezdrás apokalipszise* (ford.: Ladocsi Gáspár) Ókeresztény Írók II., Szent István Társulat, Budapest, 1988. Apokrifek. (szerk.: Vanyó László)

sősorban. Erre utal, hogy benne különböző hagyományelemek vegyülnek egymással: a feltámadástannal szembeni görög és zsidó kételyek (közülük nem egy feltűnik később a manicheusok érvei között) és az Úr kérlelhetetlen ítéletével szembeállított evangéliumi bizakodás, a próféták keserű vádjai és a Krisztus-követés, a Tartarosz vigasztalansága és a megbocsájtás reménye. Félreértésemnek azonban éppen ezzel a történetiséggel szemben adok teret. Mert ami a hagyományok véletlen érintkezéséből összeforrt, abban nem az eklektikusságot és a kompilációra utaló varratokat látom *most*, hanem egy olyan ábrázolás szuggesztíóját (és hiposztázált egységét), amely váratlanul utat talál jelenkori létérzékelésünkhöz és dilemmáinkhoz. Más szóval: képesnek tűnik arra, hogy a pusztán vallástörténeti kuriozitáson túl a legszemélyesebb kérdésekről beszéljen.

Látszólag mi sem áll távolabb ettől a személyességtől, mint az apokalipszis – a resignáció és az eszkatologikus remény műfaja. A legszigorúbban strukturált időé, amely egy jövőbeli határpont: a megtisztító kataklizma bizonyosságára épül. Mikor Ezdrás harminckét éves korában elragadtatik az égbe, akkor ezt a határpontot akarja látni – de nem az Úr mindenhatóságának nagyobb dicsőségére (és igazolására), hanem az ítélet jogosságának és célszerűségének megkérdőjelezésétől indítva. Szavainak egyik vezérmotívuma mögött („nem szűnök meg perlekedni veled a keresztényekért”) minduntalan ott érezzük a kétely engesztelhetetlenségét, amely kétségbe vonja, hogy az ítélet *értelmes*. És ott érezzük a vigasztalan kiszolgáltatottsággal szembeni ellenszegülést is.

Ezdrás az angyalok vezetésével leszáll a Tartarosz mélyére. Látja a bűnhődők szenvedéseit, látja Heródest, a tévtanítókat, a vérfertőzőket, a gyermekgyilkos asszonyt és a vasgerendákkal leszorított Antikrisztust; hallja az Úr szózatát Ádám vétkééről, Szodoma és Gomora megbüntetéséről, az égbolt és a föld elpusztításáról. Fölfedtetnek előtte az irgalmatlan végítélet titkai, mikoron az Úr összemarkolja a földet a négy égtáj felől és a Jozefát völgyében kiirtja az emberi

nemet. Mindezeket látva száll perbe az Úrral Ezdrás. Megpróbálja eltéríteni szándékától; látszólag enyhítő körülmények után kutat, valójában azonban nem a bűnösség elvitatása vagy tompítása a célja, hanem magának az „eljárásnak” a bírálata. A kérdés: mi jogon?

A próféták Isten választottjai és szerettei – az Úr kegyelméből megadatott látniuk a bűnt és inteniük a tévelygőket annak iszonyú gyümölcseire. A prófétáknak (akárcsak az apostoloknak) fölébe kell kerülniük a bűnnek, hogy közvetítők lehessenek az Úr és az ember között; állhatnak a bűn közepette, de nem állhatnak a bűnben. Ezdrás apokalipszisének legkülönösebb (és számomra legelevenebb) vonása, hogy a próféta egzisztenciálisan *érintettnek* tartja magát a bűnösségben, tehát az ítéletben is. A bűnösség – saját ítélete; az ítélet – saját halála. „Jobb az embernek, ha meg sem születik, és ha világra sem jön” – Ezdrásnak ez a minduntalan visszatérő mondata, vagy mondhatnám: szilénoszi vallomása sokkal többet rejt magában egy rezignált sóhajnál, hiszen pontosan azokat a szavakat idézi, amikkel Jézus illetve elárulóját az utolsó vacsorán. Ezdrás azonban magához az emberi sorshoz köti az eredetileg Júdásnak szóló fenyegetést: visszavonhatatlanul osztoznunk kell a „bűn zsoldjában”, a halálban. S ez a halál az övé is.

Ezdrás érintett abban az ítéletben, amely ellen konokul hadakozik – ennélfogva perlekedése elveszti minden külsődlegességét, minden „teoretizáló” hűvösségét vagy kicsinyes aggályoskodását, hiszen azon keresztül a legszemélyesebbre, Ezdrás halálfélelmére látunk. Az apokalipszis azonban úgy épül fel, hogy ez az érintettség és a nyomában járó halálfélelem csak fokozatosan válik nyilvánvalóvá előttünk. Addig – bravúrosan tempót tartva – csupán egy „vitával” találkozunk, érvekkel és ellenérvekkel, amik nem mentesek ugyan a szenvedélyektől, de korántsem fedik fel a valódi tétet. A próféta szerint az ítélet megrendítheti az Úr *irgalmasságára* épülő hitet, mint ahogy csorbíthatja az isteni *igazságosságba* vetett bizalmat is. Ezdrás nem hagyja szó nélkül az őrző kerubok

felelősségét Ádám törvénszegésében, sőt, egy-egy élesebb fordulat az Úrra is kiterjeszti ezt a felelősséget: „ha te nem adtad volna neki Évát, akkor a kígyó sem vezette volna félre őt”. Az Antikrisztus láttán még keményebben fogalmaz: „miért engeded, Uram, hogy megtévessze az emberi nemet?”

„Vita” folyik – amiben csak utólag válik érezhetővé, hogy miként lesz mind hevesebb Ezdrás protestálása és ugyanakkor, mintha megtelne hallgatással, miként lesz egyre vigasztalanabb. Ezdrás újabb érvel próbálkozik, mondván, az ítélet próbára teheti az Úr előrelátására, *bölcsességére* épülő hit szilárdságát. „Uram, ha ítéletre adod az embert, akkor miért teremtetted meg?” – halljuk Ezdrás szavait; „hogyan fog akkor beteljesedni a te ígéreted?” Az Úr lakonikus válaszával („megdicsőítenek engem az angyalaim is”) világossá válik számára a döntés véglegessége és egyben személyes súlya. S ez nem más, mint az emberi nem (és önmaga) *semmissége* az Úr előtt, aki képes összetörni az égboltot és a földet, ha a Sátán ott rejtőzködik el előle. A végítéletkor voltaképpen tőle veszi el a rejtőzködés terét azáltal, hogy az embertől visszaveszi a teremtett mindenséget: az Úr számára a harc tétje *halálosan* emberfölötti.

A vita biztató levegőssége, vagy mondjuk így: (ál)egyenrangúsága tűnik el ezzel – s ami marad: a halállal szembeni rémült kiszolgáltatottság. A kétségbeesés. Pál szólhat úgy, hogy mindnyájan bűnösök vagyunk, de ezt attól az apostoltól halljuk, aki már bizonyosságot szerzett a damaszkuszi úton; és Jób is képes arra, hogy belenézzen a halál sötétjébe, de csak azért, mert a csapások ellenére biztos lehet saját makulátlan-ságában, mégha a föltámadást csak remélheti is. Ezdrásnak azonban saját bűnösségével kell szembenéznie és mit sem kezdhet az Úr ígéretével, hogy az igazaknak nyugalmat ad a paradicsomban – az nem neki szól. És mi mást is kérdezhetne az elítéltek szenvedései láttán: „Uralkodó Uram, ki az az ember, aki még nem vétkezett?”

Nem túlzás-e itt a pusztá halálfélelemről beszélni, ahelyett,

hogy azt mondanánk: Ezdrás a haláltól *mint* büntetéstől fél. Ha Ezdrás a büntetéstől rettegne, akkor szükségképpen be kellene következnie a félelem csökkenésének vagy megszűnésének, amint megkapja az Úrtól, miként a jobb lator, a bűntetlenség „személyre szóló” ígérését. Ő azonban *hiába* részese ebből az ígéretből – semmi jelét nem látjuk annak, hogy az tompítaná rémületét. Mindezt az apokalipszis legdrámaibb része, Ezdrás saját halálának elbeszélése foglalja magába (ami után már csak a megdicsőült, „boldog” Ezdrás Istent magasztaló zárószózata következik). Az Úr hiába szólítja föl a prófétát, hogy az ítélet titkaiba való beavatás után végezze be életét, s adja vissza neki „letéteményét”, a lelket, Ezdrás kétségbeesetten ellenáll. A könnyörgésen átüt az elhatalmasodó rémület, amint a próféta könnyek között kéri: „Ó, Uralkodó, mi hasznom van nekem belőle, ha visszatérek a földbe?! Jaj nekem, mert férgektől kell elpusztulnom!” S ezzel a rémülettel szemben *erőtlenek* az Úr legbátorítóbb szavai is, erőtlen a feltámasztás nyílt ígérete, hogy „te ne félj attól a haláltól, amely tőlem van!” Hiábavalóak az Úr példái szeretett fiáról és a Hádésztől „kiszólitott” Ádámról, a megváltás hangja nem hatol át Ezdrás kétségbeesésén: „Jaj nekem, mit tegyek hát, és mit is csináljak? Jaj, nem tudom!” Ezdrás történetében a *végső* szavakat a vigasztalanság mondja ki – a halál utáni üdvözült zárószózat már néma ebben.

Azonban még mielőtt végérvényesen ide, a sötétség kapujához érne Ezdrás, lejátszódik a próféta égi és alvilági utazásának legkülönösebb jelenete, amelynek tragikomikumát éppen a halálfélelem világítja meg. Ha létezne példatára az apokaliptikus *groteszknek*, ott bizonyára előkelő helyet foglalhatna el az a kétségbeesett leleményesség, amivel Ezdrás megkísérli kijátszani az angyalokat, akiket lelke visszavételéért küldött az Úr:

„És így szólt a próféta: – Melyik úton akarjátok kivinni az én lelkemet? És így szóltak az angyalok: – A szádon keresztül akarjuk kivinni. És így szólt a próféta: – Ez a száj beszélt az Isten szájával, lehetetlen azon át kivinni. És így

szóltak az angyalok: – Az orrodon keresztül fogjuk kivinni. És így szólt a próféta: – Az orrom érzékelte az Úr dicsőségét. És így szóltak az angyalok: – Szemedben keresztül fogjuk kivinni. És így szólt a próféta: – Szemeim látták hátulról az Urat. És így szóltak az angyalok: – A fejeden át fogjuk kivinni. És így szólt a próféta: – Mózessel együtt voltam a hegytetőn, azon keresztül nem fog kijönni. És így szóltak az angyalok: – Akkor az ujjaid hegyén fogjuk kivinni. És így szólt a próféta: – Lábam az áldozati oltár körül jártak. Munkavégezetlenül tértek vissza az angyalok, és mondták: – Uram, nem tudjuk kivenni a lelket belőle.”

Ezdrás nem hisz a büntetlenségben, el akarja kerülni a halált – s valójában a szükségből csinál erényt annak érdekében, hogy az angyalok üres kézzel távozzanak. Némi rosszmájúsággal azt is mondhatnám, hogy a bűnösségtudat miatt a próféta-ságnak, az Úr *megszentelő* közelségének természetes „hozadékaira” hivatkozva akar egérutat nyerni. Frivolabb módon nem is cselekedhet Ezdrás: végsősoron a prófétai státus „bevetéséhez” folyamodik, hogy ezáltal a (bűnös) lelket hozzáférhetetlenné tegye az angyalok számára.

Az angyalok zavara nem meglepő; bizonyára a lélek egészen más fogságára lehettek csak felkészülve. Arra a fogságra ugyanis, amiről Jeremiás Siralmi között hallunk („Gyorsabbak valának a mi üldözőink az égnek saskeselyűinél... Orunk lehellete, az Úr felkentje megfogattaték az ő vermeikben”), vagy amiről Pál beszél a Rómabeliekhez írt levelében: „Mert gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint; De látok egy másik törvényt az én tagjaimban, mely ellenkezik az elmém törvényével, és engem rabul ad a bűn törvényének, mely van az én tagjaimban. Óh én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem e halálnak testéből?”

Az angyalokat zavarba lehetett hozni a lélek-kivétel nehézségeivel, az Úr azonban átlát Ezdrás rémült manőverén, s másodjára már egyszerűlött fiát küldi el „nagy angyali hadsereggel övezve”. A parancs szerint a prófétától most már el kell venni a lelket; a kísérlet nem sikerült.

Megátalkodottsága azonban arra indítja a prófétát, hogy még egyszer (utoljára) megkísérelje a lehetetlent és jobb belátásra bírja az Urat. Ezdrás reményvesztett, keserű szavai már-már az istenkáromlás határát súrolják: „Uram, ha a lelket tőlem elveszed, akkor ugyan ki marad meg néked, hogy perbe szálljon veled az emberiségért?!” Meglehet, hogy csak az időt akarja húzni Ezdrás, belekapaszkodva egy újabb érvbe, amelytől perhalasztást remél. Én mégis úgy vélem, hogy ez a mondat kulcsfontosságú az apokalipszisben. Amikor korábban az Úr azt kérdi Ezdrástól, hogy miképpen lehetne irgalmas a bűnösökkel, a próféta csak ennyit válaszol: „A haragodat nem tudják elviselni ők.” A haragot, ami miatt „még az állatoknak is jobb, mint az embereknek”, mert nekik sejtelmük sincs arról, hogy egyszer majd eléri őket az ítélet. Ezdrás pontosan fogalmaz: nem az az elviselhetetlen, hogy az Úr rettenetes ítélete elől nem menekülhetünk, hanem az, hogy ennek *bizonyosságával* életünk végéig együtt kell élnünk. Ezdrás fél a haláltól – egymásba torkollott az, amit eleve tudott, és az, amit tapasztalt. Tudta, hogy nem létezik büntetlen élet; s látta, hogy a bűnösök nem számíthatnak irgalomra. Nem tudhatja magától távol a halált, s ezért kitéphetetlenül magában hordja a félelmet – paradox módon mégis ebből a félelemből kovácsolódik Ezdrás utolsó fegyvere (vagy inkább: pajzsa) saját halálával szemben. Mert amit a próféta védekezőn maga elé emel az Úr ítélete ellenében, az maga a halálfélelem, az emberi szemléletet alapvetően átstrukturáló tapasztalatok közül az egyetlen, amivel nem rendelkezhet az Úr. „Uram, ha a lelket tőlem elveszed, ugyan ki marad meg néked, hogy perbe szálljon veled az emberiségért?!” Más szóval: az Úr *rászorul* a végesség miatti kétségbeesés elidegeníthetetlenül emberi tapasztalatára. És ily módon, persze, rászorul arra is, hogy ennek a tudásnak a birtokosa és közvetítője életben maradjon... Ezdrás vigasztalan, de szívünkhöz közel álló protestálása tisztességgel elért saját határához: nem akar meghalni, de az isteni végzés ellen csak azzal a védeke-

zéssel tud *cáfolhatatlanul* fellebbezni, amelynek ultima ratiója éppen halálának elkerülhetetlensége.

Ezdrás útjának legtisztább ellenpontja alighanem Jónás próféta története. Jónás pusztulást váró keserősége a végesség öntudatlan és görcsös igazolásától válik könnyörtelenné; ezért van szükség a végtelenség nézőpontjára, mert csak ez lehet ellensúlya az emberi határoltságból fakadó indulatnak. (Ez nem jelenti azt, hogy Jónásnak ne lenne igaza: ő nem lépheti át a neki rendelt időt, s azon belül kell értelmesnek látnia az életét.) Azonban nemcsak a végesség válhat saját paroxizmusának foglyává, hanem az örökkévalóság is – és Ezdrás története éppen erről szól: az idő kikezdhetetlen *realitásáról*. Amit hiába oltana ki a misztikus unió, hiába tenne zárójelbe az eszkatologikus remény, és amit hiába szépítene meg az a bizakodás, amely (a Genezist követve) az időhatárt mindig oda helyezi, ahol valami megteremtődött és az látnivalóan jó. Az Úr rászorul erre a perlekedésre, az idő súlyára, amit a maga teljességéhez mindörökre nélkülözni kényszerül; mint ahogy mi is rászorulunk az ő meghasonlottságára, meghasonlott létezésére – különben nem tudunk mit kezdeni azzal, hogy halott.